

УДК 342.951:347.965(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/39221445>

Олійник А. Ю.,
*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного та публічного права
Інституту права та сучасних технологій
Київського національного університету технологій та дизайну*

РЕФОРМА АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

REFORM OF THE BAR OF UKRAINE: ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT

В статті досліджено сучасне адміністративно-правове забезпечення подальшого реформування адвокатури України. Метою дослідження є реформа адвокатури. Для досягнення мети слід вирішити окремі завдання, а саме: а) проаналізувати праці авторів щодо адміністративно-правового забезпечення реформування адвокатури України; б) сформулювати ознаки і дати визначення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури; в) запропонувати висновки і рекомендації по темі дослідження. Аналізу піддані праці таких авторів: Н. Армаш, С. Бандурка, Н. Бакаянова, Ю. Борисова, І. Габані, О. Голованюк, Ю. Загуменна, О. Коваль, Е. Наджафлі, С. Петков, Є. Соболь, Є. Шкрібєць. Дослідження названих праць авторів дало можливість сформулювати такі ознаки: а) міжнародні та національні норми і принципи адміністративного законодавства; б) організаційні та функціональні аспекти діяльності адвокатури; в) забезпечення прав і свобод особи клієнта; г) діяльність Міністерства юстиції України і підпорядкованих йому територіальних органів, що уповноважені державою; г) створення умов ефективного виконання завдань і функцій адвокатури.

До Закону України від 18 березня 2004 р. «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» пропоную такі зміни. До розділу першого правову норму після слів «Адаптація законодавства України» доповнити словами «включаючи адміністративне законодавство» до законодавства ЄС, що є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу.

Адміністративно-правове забезпечення реформування адвокатури України – це діяльність Міністерства юстиції України та підпорядкованих йому територіальних органів, що уповноважені державою по створенню сприятливих умов щодо реалізації прав і свобод особи-клієнта, їх охорони, захисту та поновлення з метою ефективного виконання завдань і функцій адвокатури.

Запропоновані по тексту рекомендації сприятимуть удосконаленню адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України.

Ключові слова: *стратегія розвитку, адвокатура, реформа, адміністративно-правове забезпечення, гарантії адвокатської діяльності, вдосконалення законодавства та ін.*

The article examines the modern administrative and legal support for the further reform of the Ukrainian Bar Association. The purpose of the study is the reform of the legal profession. To achieve the goal, separate tasks should be solved, namely: a) analyze the works of the authors regarding the administrative and legal support for the reform of the Ukrainian bar; b) formulate signs and define the administrative and legal support of the reform of the bar; c) propose conclusions and recommendations on the research topic. The works of the following authors were analyzed: N. Armash, S. Bandurka, Yu. Borisova, I. Gabani, O. Golovanyuk, Yu. Zagumenna, O. Koval, E. Najafli, S. Petkov, Ye. Sobol, Ye. Shkrebets. Research of the named works of the authors formulated the following characteristics: a) international and national norms and principles of administrative legislation; b) organizational and functional aspects of the activity of the bar; c) ensuring the rights and freedoms of the client; d) activities of the Ministry of Justice of Ukraine and subordinate territorial bodies authorized by the state; r) creation of conditions for effective performance of tasks and functions of the bar. I propose the following changes to the Law of Ukraine dated March 18, 2004 "On the National Program for the Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union". To the first section, the legal norm after the words "Adaptation of the legislation of Ukraine" should be supplemented with the words "including administrative legislation" to EU legislation, which is a priority component of the process of Ukraine's integration into the European Union. Administrative and legal support for the reform of the bar of Ukraine is the activity of the Ministry of Justice of the country and territorial bodies subordinate to it, which are authorized by the state to create favorable conditions for the realization of the rights and freedoms of the individual-client, their protection, protection and renewal in order to effectively perform

the tasks and functions of the bar. The recommendations proposed in the text will contribute to the improvement of administrative and legal support for the reform of the Ukrainian bar.

Key words: *development strategy, advocacy, reform, administrative and legal support, guarantees of advocacy, improvement of legislation, etc.*

Текст статті. Проблема реформування адвокатури в Україні залишається актуальною в умовах сьогодення. Такий висновок підтверджується «Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки», що затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року в якій окреслені пріоритети вдосконалення законодавства щодо адвокатури та необхідність забезпечення гарантій адвокатської діяльності, її видів і професійних прав адвокатів, удосконалення самоврядності адвокатури. У стратегії відмічається функціональна недосконалість системи адвокатури України, складність порядку доступу до адвокатської діяльності в сучасних умовах, недостатня ефективність механізмів захисту прав і свобод адвокатів [1]. Реформування адвокатської діяльності в Україні характеризується теоретичним і практичним значенням. Теоретично реформування адвокатури передбачає дослідження стратегії розвитку адвокатської діяльності, її видів і професійних прав адвокатів, удосконалення самоврядності адвокатури на 2021–2023 роки та пропозиції висновків щодо удосконалення діяльності адвокатури. Практичне значення полягає в дослідженні правового регулювання адвокатської діяльності та рекомендації щодо удосконалення діючого законодавства, що регулює названу діяльність. Метою дослідження є адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури в Україні. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі завдання: а) проаналізувати праці авторів щодо адміністративно-правового забезпечення реформування адвокатури України; б) сформулювати ознаки і дати визначення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури; в) запропонувати висновки і рекомендації по темі дослідження.

Стратегія розвитку адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури визначає основні засади та напрями подальшого сталого функціонування та розвитку адвокатури з урахуванням кращих міжнародних стан-

дартів та практик, пріоритетів удосконалення положень законодавства у сфері адвокатської діяльності, впровадження невідкладних заходів для забезпечення позитивних зрушень у функціонуванні відповідних правових інститутів [1]. Для здійснення названої стратегії слід піддати аналізу праці таких авторів: Н. Армаш, С. Бандурка, Н. Бакаянова, Ю. Борисова, І. Габані, О. Голованюк, Ю. Загуменна, О. Коваль, Е. Наджафлі, С. Петков, Є. Соболев, Є. Шкребець та ін.

Адміністративно-правова реформа в Україні спрямована на формування цілісного уявлення щодо теоретичних надбань та визначення проблемно-перспективного виміру реформування вітчизняного законодавства. Реалізація названої реформи передбачає здійснення принципів демократичного управління та публічного адміністрування. На думку авторів названого навчального посібника, публічне адміністрування слід розглядати як особливий тип діяльності, який здійснюється уповноваженими суб'єктами владних функцій та направлений на реалізацію широкого комплексу завдань, націлених на забезпечення ефективного функціонування державного апарату, виконання положень нормативно-правових актів, а також наданням адміністративних послуг. Важливою рисою публічного адміністрування є постійний взаємозв'язок з політичною площиною, який прослідковується у виконанні рішень, які були прийняті у політичному вимірі [2, с. 10].

Отже, враховуючи думку авторів навчального посібника «Адміністративно-правова реформа в Україні» за загальною редакцією С. Петкова можна передбачити, що публічне адміністрування є особливим типом діяльності направленої на удосконалення реформування вітчизняного законодавства.

Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки з метою запровадження системного підходу до удосконалення інституту адвокатури в Україні передбачає забезпечити: 1) посилення гарантій адвокатської діяльності, її видів і професійних прав адвокатів,

удосконалення самоврядності адвокатури; 2) розширення можливостей доступу до державних реєстрів та баз даних при здійсненні адвокатської діяльності; 3) конкретизацію підстав, процедур притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності та порядку оскарження рішення про притягнення до такої відповідальності; 4) запровадження інституту спрощеного дисциплінарного провадження; 5) удосконалення порядку розгляду скарг на дії адвоката; 6) перегляд вимог щодо набуття права на зайняття адвокатською діяльністю, запровадження прозорої процедури проведення єдиного кваліфікаційного іспиту, стажування кандидатів, порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України; 7) удосконалення: а) організаційно-правових форм здійснення адвокатської діяльності та засад діяльності органів адвокатського самоврядування, удосконалення професійних стандартів діяльності адвоката; б) порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги; в) статусу помічника адвоката; г) порядку захисту прав адвоката під час здійснення професійної діяльності [1].

Отже, в процесі адміністративно-правового забезпечення реформування діяльності адвокатури України одним з напрямів є удосконалення адміністративно-правового законодавства.

С. Бандурка під завданнями адвокатури розуміє діяльність адвокатів по забезпеченню прав і свобод особи, стосовно якої здійснюється досудове провадження чи судочинство та надання іншої допомоги правового характеру. Адвокатура взаємодіє з державою в діяльності із захисту прав і свобод людини та є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності. У зв'язку з проведенням системних реформ в Україні, включаючи реформування української судової системи, інститут правової допомоги сьогодні зазнає певних суттєвих змін, зокрема, на конституційному рівні. Аналізуючи адвокатську діяльність в різні періоди її реформування С. Бандурка вважає, що в діяльність адвокатури проникають методи логіки, філософії, етики і естетики, психоло-

гії, соціології, педагогіки, інформатики, економіки, корпоративного управління, публічного адміністрування та інших галузей науки, що обумовлює широку методологію дослідження діяльності адвокатури із захисту прав і свобод людини та громадянина [3, с. 155].

Отже, на думку С. Бандурки в різний період реформування адвокатури використовуються філософські, загальнонаукові і спеціально-наукові методи дослідження її діяльності.

І. Габані робить висновок, що поряд з адвокатською практикою важливе місце займає адміністративно-правове регулювання, адвокатська діяльність та судова практика, а тому результати впровадження судової реформи в Україні може стати підставою формування нових принципів адвокатської діяльності чи стати чинником трансформації їх змісту і в свою чергу вплинути на адміністративно-правове регулювання. Подальший розвиток професійного правничого самоврядування відводиться утворенню з обов'язковим членством повноваженнями, які зараз є виключною компетенцією органів державної влади, що може поставити під загрозу якість професійної діяльності правників, яка, як вже неодноразово наголошувалось, характеризується особливо відповідальною роллю в суспільстві. З урахуванням виділених нормотворчих тенденцій, у тому числі на рівні спеціальних законопроектів із питань діяльності представників правничого фаху, щодо підвищення ролі в Україні та з урахування їхнього фактичного стрімкого розвитку в умовах недосить досконалого законодавства, яким закріплюються засади державного, у тому числі і адміністративно-правового, регулювання порядку їх створення та подальшого функціонування для істотного покращення адміністративно-правового регулювання діяльності професійних організацій в Україні необхідним є прийняття певних дій в цій сфері [4, с. 63].

Отже, І. Габані реформування адвокатської діяльності України пов'язує з удосконаленням законодавства, у тому числі і адміністративно-правового, регулювання порядку створення та подальшого функціонування адвокатури.

О. Голованюк під реформуванням адвокатури України розуміє, що це одна з передумов правової стабілізації політико-соціального ста-

новища в українському суспільстві та є умовою подальшого розвитку України як демократичної, правової держави і важливою складовою інтеграційних процесів. Під метою реформи адвокатури він розуміє належне функціонування адвокатури і здійснення адвокатської діяльності відповідно до міжнародних стандартів організації та діяльності адвокатури. Завданнями реформи адвокатури є розробка законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, яке має забезпечити належне функціонування адвокатури та здійснення адвокатської діяльності, а також визначення ефективних механізмів впровадження законодавчих змін [3].

Отже, О. Голованюк вважає, що реформування адвокатури слід розглядати як передумову правової стабілізації її політико-соціального становища. Метою реформи адвокатури є її функціонування відповідно до міжнародних стандартів, а завданнями – розробка національного законодавства про її діяльність.

Ю. Загуменна серед організаційно-функціональних принципів адвокатської діяльності в Україні розглядає і принцип незалежності адвокатської діяльності та характеризує його як такий, що пов'язаний із незалежністю самого адвоката як фахівця та особистості; має зовнішній аспект – учинення процесуальних дій вільно від будь-якого впливу – та внутрішній (особистий), адже адвокат повинен усвідомлювати й відчувати власну незалежність у здійсненні своєї професійної діяльності; цей принцип містить у собі такі елементи, як політична, економічна та інтелектуальна незалежність, і не є абсолютним, оскільки адвокат повинен ставити в пріоритет інтереси свого клієнта та діяти лише в межах закону, що є своєрідним обмежуючим фактором досліджуемого принципу [5, с. 232].

Отже, Ю. Загуменна серед організаційно-функціональних принципів адвокатської діяльності в Україні розглядає принцип незалежності адвоката як фахівця та особистість.

В монографії Ю. Загуменна і Е. Наджафлі підкреслюють, що законодавство, яке регулює адвокатську діяльність, сьогодні перебуває в стані модернізації, а тому з'ясування перспективних шляхів його вдосконалення не потребує додаткового обґрунтування. З-поміж усього масиву законодавчих положень і при-

писів в окрему групу можна виділити норми адміністративного законодавства – вони переважно стосуються організаційного та функціонального аспектів діяльності адвокатури і є пов'язаними з основоположними ідеями та принципами її реалізації, а також захистом прав, свобод і представництвом інтересів фізичних і юридичних осіб у судах адміністративної юрисдикції та під час розгляду справ про адміністративні правопорушення [6, с. 236].

Отже, Ю. Загуменна і Е. Наджафлі переконані, що проблема реформування адвокатури України залежить в удосконаленні законодавства в цілому і адміністративно-правового законодавства зокрема.

О. Коваль робить висновок про те, що для ефективного функціонування адвокатури необхідно впорядкувати адміністративно-правові відносини між державою та адвокатурою, а саме: а) чітко визначити межі втручання держави у діяльність адвокатури; б) ключовим принципом у взаємовідносинах між державою та адвокатурою має бути незалежність адвокатури від держави; в) встановити рівноправний характер відносин між державою та адвокатурою; г) визначити напрями і умови взаємодії між державою та адвокатурою. На його думку, вирішення наведених вище питань сприятиме створенню ефективної моделі адвокатури в Україні. Це дасть змогу посилити гарантії здійснення адвокатської діяльності, визначені в Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, та врахувати міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури [7, с. 28].

Отже, О. Коваль переконаний, що держава не повинна втручатися в діяльність адвокатів. Удосконалення законодавства про регулювання діяльності адвокатури має бути спрямоване на реалізацію принципу незалежності адвокатури від держави, урегулювання напрямів і умов взаємодії між державою і адвокатурою.

Є. Шкрєбець підкреслює, що сучасне адміністративно-правове забезпечення адвокатури розвивається в складних політичних, економічних та навіть культурних умовах. Так, уся правова система перебуває під пильною увагою громадськості, міжнародних спостерігачів та взагалі всієї світової спільноти. Повноцінне

входження України до Європейського Союзу потребує імплементації європейського законодавства до вітчизняного правового поля, а дотримання прав і свобод людини і громадянина є невід'ємною частиною цього процесу. На цьому полі адвокатура повинна стати прикладом для всього суспільства. Роль адвокатури повинна бути посилена обов'язковою участю адвокатів в ухваленні та узгодженні законопроектів, які стосуються захисту прав громадян [8, с. 126].

Є. Шкробець в дисертаційному дослідженні сформулював авторське визначення поняття «адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури», під яким розуміє діяльність уповноважених державою суб'єктів, що здійснюється на основі й на виконання приписів адміністративно-правових норм з метою реалізації закріплених у таких нормах гарантій діяльності адвокатури задля створення умов ефективного виконання завдань і функцій адвокатури. Під суб'єктами адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури Є. Шкробець розуміє органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також громадські об'єднання, які відповідно до положень чинного законодавства України наділені нормотворчою компетенцією в частині урегулювання питань організації і гарантування адвокатської діяльності. На його думку, серед усіх суб'єктів провідним галузевим органом, що здійснює адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури, є Міністерство юстиції України і підпорядковані йому територіальні органи [9, с. 15–16].

Отже, Є. Шкробець переконаний, що удосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури має міжнародний і національний аспекти. Входження України до Європейського Союзу потребує імплементації європейського законодавства до вітчизняного правового поля. Він вважає, що суб'єктом провідного галузевого органу, що здійснює адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури, є Міністерство юстиції України і підпорядковані йому територіальні органи.

Проаналізувавши праці авторів щодо адміністративно-правового забезпечення реформування адвокатури України можна запропонувати

ти ознаки та визначення по темі дослідження. Серед таких ознак, на нашу думку, є: а) міжнародні та національні норми і принципи адміністративного законодавства; б) організаційні та функціональні аспекти діяльності адвокатури; в) забезпечення прав і свобод особи клієнта; г) діяльність Міністерства юстиції України і підпорядкованих йому територіальних органів, що уповноважені державою; г) створення умов ефективного виконання завдань і функцій адвокатури.

Міжнародні та національні норми і принципи адміністративного законодавства характеризуються як джерела адміністративного права. Необхідність визнання юридичних актів ЄС джерелами адміністративного права України впливає з положень Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. та Закону України від 18 березня 2004 р. «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [10, с. 95]. Як правова форма зовнішньоекономічної діяльності, зовнішньоекономічні операції регулюються нормами міжнародного публічного і приватного права [11, с. 65]. З метою удосконалення діючих законів пропоную після слів «Адаптація законодавства України» доповнити словами «включаючи адміністративне законодавство» до законодавства ЄС, що є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу [12].

Характеризуючи організаційно-правові форми адвокатської діяльності Н.Бакаянова робить висновок про те, що застосоване у Законі від 5 липня 2012 р. «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. 4 п. 3) поняття організаційної (організаційно-правової) форми адвокатської діяльності відображає той об'єкт, який є предметом видового поділу при характеристиці організаційних форм, що існують у адвокатурі. При дослідженні організаційних форм в адвокатурі слід говорити не про «організаційні форми адвокатської діяльності», а про «форми організації адвокатської діяльності» [13, с. 30].

Забезпечення прав і свобод особи клієнта як різновид адвокатської діяльності закріплює ст. 19 п. 3 і 9 Закону де передбачено захист

прав, свобод і законних інтересів: а) підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого; б) особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні; в) особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію); г) особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; г) викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення [14].

Залежно від особливостей цільових повноважень Є. Шкребець виділяє суб'єктів загальної, галузевої та міжгалузевої компетенції. Серед галузевих суб'єктів адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України Є. Шкребець виділяє Міністерство юстиції України і підпорядковані йому територіальні органи, що уповноважені державою [9, с. 15].

Концептуальною метою вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатури України є створення умов для: а) ефективного виконання завдань і функцій адвокатури; б) всебічного професійного зростання протягом усієї кар'єри [9, с. 17].

Підводячи підсумок пропонуємо деякі висновки і рекомендації.

Ознаками адміністративно-правового забезпечення реформування адвокатури України є: а) міжнародні та національні норми і принципи адміністративного законодавства; б) організаційні та функціональні аспекти діяльності адвокатури; в) забезпечення прав і свобод особи клієнта; г) діяльність Міністерства юстиції України і підпорядкованих йому територіальних органів, що уповноважені державою; г) створення умов ефективного виконання завдань і функцій адвокатури.

Адміністративно-правове забезпечення реформування адвокатури України – це діяльність Міністерства юстиції України та підпорядкованих йому територіальних органів, що уповноважені державою по створенню сприятливих умов щодо реалізації прав і свобод особи-клієнта, їх охорони, захисту та поновлення з метою ефективного виконання завдань і функцій адвокатури.

Для удосконалення законодавства, що регулює адміністративно-правове забезпечення реформування адвокатури України пропонуємо в розділі першому Закону України від 18 березня 2004 р. «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» після слів «Адаптація законодавства України» доповнити словами «включаючи адміністративне законодавство» до законодавства ЄС, що є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу [12].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11 червня 2021 р. 20212. № 231/2021. Поточна редакція від 11.06.2021.
2. Адміністративно-правова реформа в Україні / за заг. ред. С.В. Петкова. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 180 с.
3. Бандурка С.С. Завдання адвокатури із захисту прав і свобод людини. Харківський національний університет внутрішніх справ: *20 років у статусі національного : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.) / редкол.: В.В. Сокурєнко (голова), Д.В. Швець (заст. голови), О.М. Бандурка та ін. ; упоряд. В.А. Греченко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2021. С. 155–157.*
4. Голованюк О.В. Сучасний стан та перспективи реформування адвокатури України. / О.В. Голованюк. Одеса, 2019. 35 с.
5. Загуменна Ю.О. Принцип незалежності як домінанта адвокатської діяльності. *20 років у статусі національного : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.) / редкол.: В.В. Сокурєнко (голова), Д.В. Швець (заст. голови), О.М. Бандурка та ін. ; упоряд. В.А. Греченко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2021. С. 230–233.*
6. Загуменна Ю.О. Принципи адвокатської діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект / Загуменна Ю.О., Наджафлі Е.М.: монографія. Харків: Планета-Прінт, 2020. 276 с.
7. Коваль О. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури Україна. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2020. № 1,2. С. 21–29.*

8. Шкребець Є.Ф. Шляхи вдосконалення адміністративного законодавства щодо забезпечення діяльності адвокатури в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 122–127.

9. Шкребець Є.Ф. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Шкребець Євгеній Федорович ; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2016. 18 с.

10. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. К.: Ваіте, 2014. 376 с.

11. Мінченко А., Мазур А. Міжнародні нормативні акти як джерела регулювання Зовнішньоекономічних відносин та їх співвідношення з національним законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 64–68.

12. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367. Поточна редакція від 4.11.2018.

13. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України. Автореф. дис... д.ю.н., спеціальність 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України. Одеса, 2017. 42 с.

14. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282. Поточна редакція від 29.12.2022.